

Prawa dziecka w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej z 1997 r.

Wstęp

Dziecko, jego prawa i obowiązki stają się przedmiotem coraz szerszego dyskursu naukowego. Każdy człowiek, również ten mały zwany dzieckiem posiada określone prawa, nie z racji czyjegoś nadania, ale poprzez samo istnienie bycia człowiekiem. Ochronę prawną dziecka ustalają liczne przepisy prawa międzynarodowego jak również krajowego¹, z których najważniejsze zawarte są w Konstytucji RP z 1997 r.². Zgodnie z treścią art. 8 ust. 1 polskiej ustawy zasadniczej, wyrażającej zasadę nadrzędności norm konstytucyjnych, „Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej”. Dodatkowo, w myśl wykładni art. 37 ust. 1 Konstytucji, „kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji”³. W związku

z powyższym, uregulowania zawarte w ustawie zasadniczej stanowią punkt wyjścia do dalszych dywagacji niniejszego artykułu, których przedmiotem są prawa dziecka.

Konstytucja jest niewątpliwie podstawowym źródłem do kształtowania praw w przedmiocie ochrony praw dziecka w Polsce⁴. Zawiera fundamentalne zasady wypracowane przez prawo międzynarodowe⁵. Prawną podstawą ochrony praw dziecka jest zbiór norm, z których trzon bezpośredniego stosowania tworzy prawo krajowe wywodzące swoją inspirację, aksjologię i wykładnię z Konstytucji oraz ratyfikowanych przez Polskę traktatów międzynarodowych⁶. Rozważania w przedmiocie tytułowego zagadnienia Autorka rozpocznie od wyjaśnienia pojęć „dziecko” i „prawa dziecka”, których znaczenie w potocznym rozumieniu wydaje się oczywiste.

¹ M.in. Ustawa z 23.4.1964 r. Kodeks cywilny (tj. Dz. U. z 2014 r. poz. 121 ze zm.), Ustawa z 25.2.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tj. Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 ze zm.), Ustawa z 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tj. Dz. U. z 2014 r. poz. 101 ze zm.), Kodeks Pracy, czy Kodeks Karny, Ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii,

² Szerzej na ten temat zob. m.in.: J. Dutkiewicz, I. Pirogowicz, A. Steciwko, *Ochrona praw dziecka i rodziny (prawo polskie i standardy prawa międzynarodowego)*, [w:] *Dziecko i jego środowisko. Prawa dziecka – dziecko krzywdzone*, (red.) A. Steciwko, I. Pirogowicz, Wrocław 2005, s. 17 i n.; J.J. Błęszyński, A. Rodkiewicz-Ryżek, *Ochrona praw dziecka w świetle standardów polskich i międzynarodowych*, „Pedagogia Christiana” 2012, Nr 2/30, s. 95-109.

³ Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.

⁴ Jak wskazuje K. Bagan-Kurluta, większość konstytucji zawiera normy chroniące dzieci jako osoby stanowiące o przyszłości społeczeństwa. Autorka podaje jednak przykłady państw i terytoriów, których ustawy zasadnicze pozbawione są takich norm, np. Australia, Kanada, Czechy. Szerzej na ten temat zob. K. Bagan-Kurluta, *Przysposobienie międzynarodowe dzieci*, Białystok 2009, s. 278 i n.

⁵ Na ukształtowanie się odrębnych rozwiązań dotyczących praw dzieci niewątpliwym wpływ miało powstanie oraz ewolucja międzynarodowej ochrony praw człowieka. Zarówno w uniwersalnym systemie ochrony stworzonym w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak i systemach regionalnych powstawały dokumenty różnej mocy wiążącej, które zawierają postanowienia regulujące status osób, w tym w pewnym zakresie status dzieci. K. Bagan-Kurluta, *Przysposobienie...*, dz. cyt., s. 300.

1. Pojęcie dziecka i jego praw

Pojęcie „dziecko” jest pojęciem wieloznacznym. Należy wskazać, że obok prawa jest ono podmiotem, a zarazem przedmiotem badań różnych dziedzin nauki, m.in. psychologii, pedagogiki, czy socjologii. Prawo nie dysponuje legalną definicją omawianego pojęcia, aczkolwiek z różnych aktów prawnych można taką definicję wyprowadzić.

Pojęcie „dziecko” przywodzi często na myśl skojarzenie ze słabszą, niedoskonalą wersją dorosłego. Obraz ten zawiera zwykle wiele ułomności dziecka, jego złych cech. Wytyka się dziecku m.in. niekompetencję, gorsze uspołecznienie, brak panowania nad emocjami, a przecież (mając na uwadze wiedzę z pedagogiki dziecka, czy z psychologii dziecka) jest to istota o przeogromnym potencjale rozwojowym⁷.

Pomimo postanowień odnoszących się do praw dziecka i jego ochrony polska ustawa zasadnicza nie zawiera definicji samego pojęcia „dziecko”⁸. Z brzmienia art. 65 ust. 3 zd. 1 Konstytucji RP, który zakazuje stałego zatrudniania dzieci do lat 16, można „wyczytać”, że co najmniej do ukończenia 16 roku życia człowiek jest dzieckiem,

i co ważne – przekroczenie tego wieku nie pozbawia człowieka statusu dziecka. B. Banaszak wskazuje, iż zakaz stałego zatrudniania dzieci⁹ do lat 16 jest związany z obowiązkiem RP zapewnienia ochrony praw dziecka sformułowanym w art. 72 ust. 1 Konstytucji określając w art. 65 ust. 3 dolną granicę wieku, poniżej której nie można zatrudniać osoby fizycznej na podstawie umowy o pracę stałą, nie zakazuje dzieciom wykonywania prac doraźnych, sezonowych lub innych o charakterze incydentalnym, czy krótkoterminowym. Prace te nie mogą jednak uniemożliwić dzieciom wykonywania przez nie obowiązku nauki (art. 70 ust. 1). Mogą natomiast być związane z jego realizacją i stanowić część procesu kształcenia. Dzieci, a więc osoby niepełnoletnie (zob. art. 48 ust. 1), dla podjęcia zatrudnienia muszą uzyskać uprzednią zgodę rodziców lub opiekunów ustawowych¹⁰.

Warto odnotować fakt, iż definicję pojęcia „dziecko” zawiera art. 1 Konwencji o Prawach Dziecka z 20.11.1989 r.¹¹, w myśl którego dziecko oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność¹².

⁶ P.J. Jaros, *Rzecznik Praw Dziecka w Polsce. Ukształtowanie Rzecznika Praw Dziecka w Polsce jako organu państwowego. Komentarz do ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka*, Warszawa 2013, s. 66.

⁷ H.R. Shaffer, [w:] *Psychologia dziecka*, pod red. A. Brzezińska, (przeł.) A. Wojciechowski, Warszawa 2005, s. 39.

⁸ Przedmiotem swoich rozważań A. Łopatka uczynił pojęcie „dziecko”. Zob. A. Łopatka, *Kto jest dzieckiem?* [w:] *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, Warszawa 1991, s. 18 i n.

⁹ Szczegółowe zasady zatrudnienia osób młodocianych uregulowane zostały w Kodeksie Pracy.

¹⁰ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 386-387.

¹¹ Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm. Prace nad tym traktatem zostały podjęte z polskiej inicjatywy w 1978 r. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych uchwaliło Konwencję w dniu 20 listopada 1989 r. Jest ona najbardziej popularną konwencją ONZ, którą według stanu na dzień 15 stycznia 2012 r. ratyfikowało 193 państw.

Analizy pojęcia „dziecko” w Konwencji o prawach dziecka dokonuje J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2009.

¹² W myśl art. 10 Kodeksu cywilnego, pełnoletnim jest, kto ukończył lat osiemnaście (§ 1), przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność i nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa (§ 2).

Jak wskazuje J. Kondratiewa-Bryzik, wiele kontrowersji wzbudził fakt, że Konwencja nie rozstrzyga kwestii dolnej granicy życia ludzkiego, a jednocześnie w Preambule odnosi się do Deklaracji Praw Dziecka z 20.11.1959 r., mówiąc o konieczności zapewnienia dziecku właściwej ochrony prawnej, zarówno przed urodzeniem, jak i po nim¹³. O dziecku *expressis verbis* mówi się również m.in. w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁴ (art. 23, art. 24), w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁵ (art. 8, art. 12). Dziecko jako mieszczące się w pojęciach: „każdy człowiek”, czy „każda osoba ludzka”, „każdy”, bądź „nikt”, – jakimi operują te dokumenty – jest niewątpliwym podmiotem praw człowieka.

Pojęcie „dziecko” zdefiniowane zostało również w krajowej ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka¹⁶. W myśl art. 2 tej ustawy, dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. *A contrario* do uregulowania konwencyjnego, polski ustawodawca wskazuje dolną granicę wieku życia ludzkiego. Jedynie ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka wskazuje, iż dziecko istnieje od chwili poczęcia. Granice wieku dziecka są ustalone w sposób prawny do różnych celów. O pełnoletności mówimy wtedy, gdy osoba ma ukończone 18 lat lub zawarła małżeństwo. Przykładowo w prawie karnym wiek odpowiedzialności karnej ustalono na 17. rok życia, z kolei obowiązkiem edukacyjnym objęto dziecko do 18. roku życia.

Reasumując należy podkreślić, że mianem dziecka określa się osobę, która nie uzyskała pełnoletności, a co za tym idzie, nie ukończyła 18. roku życia. Dziecko to istota ludzka od chwili poczęcia do pełnoletności. Jak mówił Janusz Korczak, to niedojrzały, mały człowiek, który ma swoje potrzeby, ale nie ma jeszcze doświadczenia dorosłych. Dziecko to też mały obywatel, który jako człowiek ma swoje prawa ludzkie, a jako obywatel – ma swoje prawa obywatelskie. Gwarancje i prawidłowa realizacja praw człowieka stwarzają odpowiednie warunki do realizacji praw dziecka¹⁷.

Warto mieć na uwadze fakt, iż dziecko nie jest kategorią jednorodną. Zarówno dwulatek, jak i piętnastolatek zaliczani są do tej kategorii, choć oczywiście jest, że poziom rozwoju każdego z nich jest skrajnie różny. Jak wskazuje E. Czyż, prawa dziecka to pojęcie z kategorii praw człowieka, wynikające z godności i niepowtarzalności dziecka jako jednostki ludzkiej. Prawa dziecka są czym innym niż jego podstawowe potrzeby. Nie ma prawa do wychowania w szczęśliwej rodzinie, czy prawa do miłości, aczkolwiek to niezwykle ważne potrzeby każdego człowieka¹⁸. Pojęcie praw dziecka należy odnosić do relacji prawo – dziecko, co oznacza obowiązki państwa w zakresie ochrony praw dzieci. Obowiązki te system prawa polskiego spełnia poprzez regulację art. 72 Konstytucji RP¹⁹. Współcześnie, gdy mówimy o prawach dziecka, mamy na myśli indywidualne prawa

¹³ J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony...*, dz. cyt., s. 85.

¹⁴ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

¹⁵ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

¹⁶ Dz. U. z 2000 r. Nr 6, poz. 69 ze zm. Zob. również M. Rzewuski, *Definicja dziecka w Polsce. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Rejent” 2007, Nr 4, s. 186 i n.

¹⁷ M. Balcerek, *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988, s. 7.

¹⁸ E. Czyż, *Prawa dziecka*, [w:] *Prawa człowieka. Poradnik nauczyciela*, (red.) K. Koszewska, Warszawa 2002, s. 70.

¹⁹ E. Czyż, *Prawa dziecka*, [w:] *Szkola Praw Człowieka. Teksty wykładów*, Z. 5, (red.) E. Czyż, Warszawa 1998, s. 132 i n.

dziecko – człowieka, jakie powinny być chronione przez państwo, oraz możliwości egzekwowania tych praw. Dziecko jednak nie może w pełni i samodzielnie wysuwać roszczeń w stosunku do państwa. Dlatego reprezentacja dziecka w zakresie egzekucji przysługujących mu praw należy do rodziców (opiekunów) lub odpowiednich instytucji (np. Rzecznika Praw Dziecka)²⁰.

Termin „prawa dziecka”, podobnie jak „prawa człowieka”, bywa powszechnie używany i posiada zróżnicowany kontekst znaczeniowy²¹. W takim ujęciu prawa dziecka są jednym z typów praw człowieka, gdzie dziecko jest pełnym podmiotem tych praw. Ograniczenia wynikające z rozwoju i możliwości funkcjonalnych (tak intelektualnych, jak i fizycznych) powinny być impulsem do objęcia szczególną troską i opieką najmłodszych²². Dziecko nie jest niczyją własnością. Jest własnością samego siebie. Niezależnie od tego, ile ma lat powinno być traktowane w rodzinie, w społeczeństwie, w państwie jako ważny podmiot, a nie przedmiot.

2. Analiza konstytucyjnych praw dziecka

Konstytucyjny status jednostki jest usystematyzowany w głównej mierze w rozdziale II Konstytucji, zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Zasady ogólne, unormowane w art. 30-37 Konstytucji, wyznaczają trzy przewodnie imperatywy, na których opiera się całość kształt konstytucyjnych praw i wolności jednostki. Należą do nich: zasada godności, wolności i równości²³. Nie można zapominać, iż godność²⁴ jest źródłem wszelkich praw człowieka.

Część praw uregulowanych w tej części ustawy zasadniczej przysługuje dzieciom, albowiem dziecko, to również człowiek, tyle że mały, a każdy dorosły przecież kiedyś był dzieckiem. W oczywisty sposób dziecko, tak samo jak każdy inny obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, jest podmiotem wszystkich praw oraz wolności konstytucyjnych. Wyjątek stanowią sytuacje, w których przepisy Konstytucji wymagają osiągnięcia pewnego ustawowo sprecyzowanego wieku²⁵.

²⁰ M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2004, s. 212-213.

²¹ Pojęcie praw człowieka jest wieloznaczne, co wynika przede wszystkim z wielości koncepcji formułowanych w tej dziedzinie. Nie bez znaczenia jest tu interdyscyplinarny charakter badań nad człowiekiem i jego prawami. J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. A. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 11.

²² Por. P. Jaros, *Ochrona praw dziecka po przystąpieniu do UE*, [w:] *Prawa dziecka po przystąpieniu do UE. Materiały z konferencji Rzecznika Praw Obywatelskich*, (red.) M. Potapowicz, M. Krauzowicz, P. Przybylski, Warszawa 2004, s. 13.

²³ M. Maraszek, *Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej w prawie polskim*, Warszawa 2012, s. 122.

²⁴ M. Granat, *Godność człowieka jako źródło wolności i praw człowieka i obywatela (uwagi na tle art. 30 Konstytucji RP)*, „Studia Prawnicze KUL” 2013, Nr 2 (54), s. 27-33. K. Kaczmarczyk-Klęk, *Godność człowieka w Konstytucji RP i konstytucjach innych państw*, „Studia Prawnicze KUL” 2010, Nr 1 (41), s. 63-78.

²⁵ Tytułem przykładu, kryterium wieku ma zastosowanie w odniesieniu do czynnego i biernego prawa wyborczego. Konstytucja w art. 62 ust. 1 uprawnia obywatela polskiego do udziału w referendum i daje mu prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. Należy zauważyć, że Konstytucja odnosi się do kryterium wieku również w art. 70 ust. 1, nakładającym obowiązek nauki na każdą osobę, która nie ukończyła 18 lat.

Jak powyżej wspomniano, dziecko, w myśl ustawy zasadniczej, to osoba niepełnoletnia. Tak samo jak każdy inny obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, jest podmiotem wszystkich konstytucyjnych praw i wolności, a nie wyłącznie przedmiotem opieki i troski. Od chwili urodzenia jest osobą posiadającą autonomię w rodzinie i w społeczeństwie. W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej znaleźć można katalog praw dotyczących relatywnie nowych praw dziecka, które zostały częściowo przejęte z Konwencji o prawach dziecka.

Bezdyskusyjnie, najważniejszym prawem dziecka jest prawo do życia – jedno z praw fundamentalnych²⁶, którego zabezpieczeniem jest prawo stanowione, ogłoszone i zobowiązujące do jego przestrzegania. W myśl art. 38 polskiej ustawy zasadniczej, „Rzeczpospolita Polska zapewni każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”²⁷, nie ochronę prawa do życia, lecz prawo do prawnej ochrony życia. Zdaniem J. Bocia, celem tak przyjętej konstrukcji przepisu było zwrócenie uwagi

na konieczność ograniczenia lub możliwej eliminacji zagrożeń dla życia człowieka²⁸.

Prawna ochrona życia nie oznacza ochrony życia ludzkiego od momentu poczęcia. Zdaniem R. Grabowskiego ze sformułowania przywołanego przepisu Konstytucji nie wynika, że prawo do ochrony życia jest prawem podmiotowym²⁹. Trybunał Konstytucyjny z zasady demokratycznego państwa prawnego wyprowadził obowiązek zagwarantowania „ochrony życia ludzkiego w każdej fazie jego rozwoju”³⁰. Jednocześnie wskazał na związek art. 38 z art. 30 Konstytucji. Według Trybunału Konstytucyjnego, poszanowanie i ochrona prawa do życia stanowi jedną z podstawowych przesłanek realizacji zasady przyrodzonej i niezbywalnej godności. Nie można bowiem mówić o ochronie godności człowieka, jeśli nie zostały stworzone wystarczające podstawy do ochrony życia³¹.

Do kwestii tej nawiązuje również w prawie wewnętrznym naszego kraju ustawa z 7.1.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego

²⁶ Prawo do życia stanowi fundament w sensie merytorycznym oraz warunek wstępny i niezbędny konieczny wszelkich dalszych uprawnień. F. Menghistu, *The Satisfaction of Survival Requirements*, [w:] *The Right to Life in International Law*, (red.) B. G. R. Amcharan, Boston 1985, s. 63.

²⁷ Uregulowanie to jest zgodne ze standardami międzynarodowymi. Zgodnie bowiem z art. 6 Konwencji o prawach dziecka, państwa-strony uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia (ust. 1), państwa-strony zapewniają, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka (ust. 2). Prawo do życia zagwarantowane jest również w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zgodnie z postanowieniami której prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia (...), art. 2 ust. 1. Szerzej na temat regulacji prawa do życia w prawie międzynarodowym zob. A. Michalska, *Prawo do życia w traktatach międzynarodowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1984, Nr 3, s. 74 i n.

²⁸ J. Boć, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 78.

²⁹ R. Grabowski, *Prawo do ochrony życia w polskim prawie konstytucyjnym*, Rzeszów 2006, s. 178 i n. Zob. również R. Grabowski, *Spory wokół modelu ochrony życia*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, Nr LXVIII, s. 83; T. Jasudowicz, *Prawo do życia*, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona*, B. Grobowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, Toruń 2005, s. 234; E. Zielińska, *Prawo do życia*, [w:] *Szkola Praw Człowieka. Teksty wykładów*, Warszawa 1996, s. 168.

³⁰ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 1997 r. K 26/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 19.

³¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2004 r. K 14/03, OTK ZU 2004/1A/1.

i warunkach dopuszczalności przerwania ciąży³², która w art. 1³³ wskazuje, iż „prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej w granicach określonych w ustawie”³⁴.

Nie można nie zgodzić się z W. Skrzydło, że art. 38 Konstytucji jest wyrazem kompromisu między zwolennikami ochrony życia od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci, a zwolennikami bardziej ogólnego rozwiązania. Należy również podkreślić, że ujęcie tego prawa zdecydowanie wykracza poza wymiar konstytucyjny oraz wymaga bezpośredniego odniesienia do kwestii moralnych oraz światopoglądowych i ideologicznych. Wydaje się, że kwestia oznaczenia granic życia ludzkiego pozostaje sporna wśród lekarzy, teologów, czy filozofów, stąd redakcja przepisu dotyczącego zasady prawnej ochrony życia ludzkiego zawsze będzie wzbudzała liczne i niesłabnące kontrowersje³⁵, a problematyka ta jest tak pojemna, że sama mogłaby stać się przedmiotem rozważań naukowych.

Art. 18 polskiej ustawy zasadniczej, zawiera regulację, zgodnie z którą zarówno małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, a także rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej³⁶. Konstytucja gwarantuje ochronę prawną i opiekę państwa

rodzinie, macierzyństwu i rodzicielstwu. Oczywiście formy i rodzaje tej pomocy nie mogą być sprecyzowane w ustawie zasadniczej, jest to bowiem zadanie dla bieżącego ustawodawstwa. Wobec sporów i kontrowersji, jakie pojawiły się w toku prac nad Konstytucją, a także w obliczu żądań mniejszości seksualnych domagających się uznania ich praw do zakładania rodziny i zawierania związków małżeńskich, Konstytucja jednoznacznie rozstrzyga tę kwestię, stanowiąc, iż tylko związek kobiety i mężczyzny jest prawnie uznawany przez państwo i tylko taki związek korzysta z ochrony i opieki Rzeczypospolitej.

Badania w zakresie medycyny, psychologii, pedagogiki i socjologii dowodzą, iż aby być w pełni i prawidłowo rozwiniętym człowiekiem, trzeba żyć i wychowywać się w rodzinie³⁷. Socjologowie dochodzą do wniosków, że rodzina najlepiej kształtuje człowieka i nie może być zastąpiona przez żadną inną instytucję społeczną. Jest ona miejscem spotkania dwóch lub więcej pokoleń. Doświadczenia wyniesione z domu pozytywne lub negatywne decydują o przyszłych losach dziecka, ułatwiają podejmowanie decyzji w różnych złożonych sytuacjach życiowych. Rodzina jest pierwszym ogniwem w całym cyklu pozytywnych relacji interpersonalnych, miejscem kształtowania się

³² Zgodnie z preambułą przywołanej ustawy: „(...) życie jest fundamentalnym dobrem człowieka, a troska o życie i zdrowie należy do podstawowych obowiązków państwa, społeczeństwa i obywatela; uznając prawo każdego do odpowiedzialnego decydowania o posiadaniu dzieci oraz prawo dostępu do informacji, edukacji, poradnictwa i środków umożliwiających korzystanie z tego prawa (...).

³³ Art. 1 pkt 2 ustawy zmieniającej, utracił moc w zakresie, w jakim uzależnia ochronę życia w fazie prenatalnej od decyzji ustawodawcy zwykłego, na podstawie obwieszczenia Prezesa Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18.12.1997 r. (Dz. U. Nr 157, poz. 1040). Utrata mocy w tym zakresie nastąpiła 23.12.1997 r.

³⁴ Dz. U. Nr 17, poz. 78 ze zm.

³⁵ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Kraków 1998, s. 39.

³⁶ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 212.

³⁷ Por. H. Misztal, *Prawa rodziny w zakresie wychowania dzieci*, [w:] *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, pod red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno-Sandomierz 2000, s. 14.

osobowości człowieka³⁸. Dziecko przychodzi na świat w określonej rodzinie, która od początku zaspokaja wszystkie jego potrzeby, kieruje jego rozwojem³⁹.

Zatem ogromną rolę w ochronie praw dziecka odgrywa rodzina, która jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony zarówno ze strony społeczeństwa, jak i państwa. Przyznanie szczególnej ochrony rodzinie poprzez zagwarantowanie jej członkom prawa do pracy, odpowiedniego wynagrodzenia i tym samym zapewnienie właściwych warunków życia odpowiadających godności ludzkiej, jednocześnie przyczynia się do ochrony praw dziecka. Rodzina jako naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, jeżeli objęta jest należytą ochroną i wsparciem, będzie mogła w pełni wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie. Jednocześnie wychowanie dziecka w środowisku rodzinnym, w atmosferze miłości, szczęścia i zrozumienia z pewnością pozytywnie wpłynie na jego pełny i harmonijny rozwój psychofizyczny⁴⁰.

Art. 48 ust. 2 Konstytucji RP odsyła do ustawy przypadki dotyczące ograniczenia lub pozbawienia praw rodzicielskich, ale może to nastąpić tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Jak wskazuje Sąd Najwyższy, rozstrzygając o władzy rodzicielskiej sąd ma kierować się przede wszystkim dobrem dziecka oraz interesem społecznym, a nie interesem jednego czy obojga rodziców⁴¹. Konstytucja nie definiuje pojęcia praw rodzicielskich

w znaczeniu podmiotowym. Ani Trybunał Konstytucyjny, ani orzecznictwo innych sądów nie doprowadziło do skonstruowania definicji tego pojęcia. W encyklopedii prawa czytamy, że: „(...) treścią władzy rodzicielskiej jest: a) piecza nad osobą dziecka (w tym wychowanie i kierowanie nim), b) piecz nad majątkiem, c) reprezentowanie dziecka⁴². Władza rodzicielska, jak to wynika z całokształtu przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, a zwłaszcza z art. 95 § 1, art. 96 i 98 § 1, stanowi ogół obowiązków i praw względem dziecka, mających na celu zapewnienie mu należytej pieczy i strzeżenie jego interesów.

Na mocy art. 71 Konstytucji RP, państwo w swojej polityce gospodarczej i społecznej uwzględnia dobro rodziny, przy czym rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej (w szczególności rodziny wielodzietne i niepełne) mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych (ust. 1). Do takiej pomocy ma również prawo matka przed i po urodzeniu dziecka, ale zakres tej pomocy ściśle określa ustawa (ust. 2).

Rodzina jako związek najbliższych osób, które łączy szczególna więź wynikająca z pokrewieństwa i zawarcia małżeństwa, podlega ochronie prawnej. Dotyczy to ochrony prawa do życia rodzinnego, które obejmuje istnienie różnego rodzaju więzi rodzinnych. Ponadto dobro rodziny jest nie tylko wartością powszechnie akceptowaną społecznie, ale także uznaną za dobro podlegające ochronie konstytucyjnej. Nie każdą więź rodzinną należy zaliczyć do katalogu

³⁸ A.M. Tchórzewski, *Rodzina jako przedmiot badań w naukach o wychowaniu*, [w:] *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*, (red.) K. Jakubiak, Bydgoszcz WSP 1995, s. 273.

³⁹ R. Skrzypniak, *Rodzina zróżnicowana liczbą dzieci w literaturze*, [w:] *Rodzina – wychowanie – nauczanie*, (red.) H. Pielka, WSI, Koszalin 1995, s. 19.

⁴⁰ A. Gadomska-Radel, *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*, Warszawa 2015, s. 207.

⁴¹ Wyrok SN z 25.8.1981 r., III CRN 155/81, niepubl., Legalis nr 22751.

⁴² Zob. *Encyklopedia prawa*, (red.) U. Kalina-Prasznica, Warszawa 2007, s. 942.

dóbr osobistych, a jedynie taką, której zerwanie powoduje ból, cierpienie i rozdzielenie poczucie krzywdy⁴³.

Art. 53 ust. 2 traktuje o wolności religii jako obejmującej wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie, a także obejmującej posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.

Rodzice mają również prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami⁴⁴. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania, co wynika z art. 48 ust. 1.

Oznacza to, że rodzice nie tylko dbają o rozwój fizyczny dziecka, zaspokajając jego potrzeby bytowe, ale też mają prawo podejmować różnorodne działania, zgodne z ich własnymi poglądami dotyczącymi różnych sfer życia, mające na celu ukształtowanie dziecka pod względem psychicznym (umysłowym), duchowym, moralnym, światopoglądowym, estetycznym oraz fizycznym. Celem

wychowania jest przygotowanie dziecka do przyszłego samodzielnego życia w społeczeństwie⁴⁵.

W świetle natomiast art. 53 ust. 3 rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami⁴⁶, przy czym odpowiednio stosuje się przepis art. 48 ust. 1. Art. 70 ust. 1 gwarantuje, że każdy ma prawo do nauki, która do 18 roku życia jest obowiązkowa, natomiast sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa odrębna ustawa.

Twórcy Konstytucji RP opowiedzieli się za modelem socjalnym, nadając swoistemu prawu do nauki, rozumianemu przez pryzmat kształcenia w szkołach i placówkach wychowawczych, charakter prawa podmiotowego, które zawiera w sobie roszczenie beneficjenta prawa i zespół obowiązków po stronie władzy publicznej. W celu realizacji tego prawa ustrojodawca przewidział bezpłatność nauki, czyli wtórny podział dochodów społeczeństwa dokonujący się za pośrednictwem państwa⁴⁷. Dopuszczalne jest wprowadzenie na mocy ustawy odpłatności za niektóre usługi edukacyjne świadczone przez publiczne szkoły wyższe⁴⁸. Zgodnie z art. 70 ust. 3 rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne.

⁴³ Wyrok SA Łódź z 11.09.2014 r., I ACa 442/14, Legalis nr 1163436.

⁴⁴ Szerzej na ten temat zob. H. Misztal, *Prawo rodziców do wychowania dzieci według własnych przekonań. Teka komisji Prawniczej* 2009, t. 2, s. 64-75. *Prawo rodziców do wychowania dzieci*, [w:] *Iustitia civitatis fundamentum. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wiesława Chrzanińskiego*, (red.) H. Cioch, A. Dębiński, J. Chaciński, Lublin 2003, s. 555-571. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż Polska Konstytucja przewiduje „prawo”, a nie obowiązek rodziców do wychowania

⁴⁵ B. Banaszak, *Konstytucja RP...*, dz. cyt., s. 389.

⁴⁶ Zob. m.in. A. Solak, *Prawa dziecka w perspektywie wychowania chrześcijańskiego w rodzinie*, [w:] *Prawa dziecka. Wybrane aspekty*, J. Marczykowska, E. Markowska-Gos, Rzeszów 2006, s. 36-53.

⁴⁷ P. Bała, *Konstytucyjne prawo do nauki a polski system oświaty*, Warszawa 2009, s. 225. Ciekawe rozważania dotyczące prawa dziecka do edukacji opisuje M. Kozak. Autorka precyzuje m.in. termin „prawo dziecka do edukacji”, wyjaśnia jego sens i tłumaczy znaczenie proklamowania w aktach prawnych edukacji jako podstawowego prawa dziecka. M. Kozak, *Prawo dziecka do edukacji. Założenia pedagogiczno-prawne i bariery realizacyjne*, Warszawa 2013.

⁴⁸ Zob. na ten temat wyrok TK z 8.11.2000 r., SK 18/99, OTK 2000/7, poz. 258, w którym Trybunał orzekł, iż wprowadzenie opłat za studia w szkołach publicznych wyjątkowy, a wyjątkowość ta winna być rozpatrywana w aspekcie ilościowym i przedmiotowym.

Z punktu widzenia ochrony praw dziecka fundamentalne znaczenie ma art. 72 ust. 1 ustawy zasadniczej⁴⁹, który określa, że Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka, a każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją⁵⁰. Ostatnim w konstytucyjnym katalogu praw jest art. 72 ust. 2 ujmujący, że dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.

Zagwarantowaniu ochrony praw dziecka służy instytucja Rzecznika Praw Dziecka. W myśl wykładni art. 72 ust. 4, ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka⁵¹. Instytucji, która mimo że nie posiada żadnych kompetencji rozstrzygających – jest uprawniona, by zwracać się do odpowiednich organów, urzędów lub instytucji, kierując do nich wnioski, propozycje lub interwencje w konkretnych sprawach.

Zakończenie

Prawa dziecka są składnikiem systemu prawnego Polski. Konstytucyjna regulacja praw dziecka w Polsce nie jest jedyną regulacją ochrony praw tej kategorii osób. Wyprowadzone z konstytucyjnych przepisów zasady

nie stanowią katalogu zamkniętego praw, jakie przysługują dzieciom. Wynika to z faktu, iż najmłodszym przysługują wszystkie prawa i wolności człowieka zawarte we wszystkich dokumentach praw człowieka, zarówno o charakterze powszechnym, regionalnym, jak i wewnątrzpaństwowym. Szczegółowy sposób ich realizacji uregulowany jest w aktach rangi podkonstytucyjnej.

Polska Konstytucja nie precyzuje legalnej definicji pojęcia „dziecko”. Biorąc pod uwagę regulację praw najmłodszych w polskiej ustawie zasadniczej i zawarte w postanowieniach konstytucyjnych gwarancje ich przestrzegania autorka formułuje *de lege ferenda* postulat zawarcia w Konstytucji definicji pojęcia „dziecko”.

Biorąc pod uwagę uregulowania konstytucyjne dotyczące praw dzieci należy wskazać, iż polska ustawa zasadnicza w szeroki, a zarazem odpowiedzialny sposób gwarantuje dzieciom prawa, jednocześnie je chroniąc. Jako jedna z nielicznych na świecie ustanawia Rzecznika Praw Dziecka (podnosząc go do rangi konstytucyjnej). Z punktu widzenia regulacji odnoszących się do praw dzieci Konstytucja RP, zdaniem Autorki wyznacza bardzo wysokie standardy i może być doskonałym wzorcem dla innych państw na świecie.

Dr Anna Dąbrowska – doktor nauk prawnych, adiunkt Katedry Prawa, Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu.

⁴⁹ Regulacja ta *expressis verbis* wyraża wymóg ochrony praw dziecka, będący zasadą polityki państwa.

⁵⁰ Jak wskazuje B. Banaszak, tym, który zainicjuje działania władz publicznych, nie musi być więc krewny dziecka ani osoba w jakikolwiek inny sposób związana z dzieckiem, np. z jego wychowaniem. Chodzić tu może nawet o interwencję naruszającą autonomię rodziny, której nie życzyliby sobie rodzice bądź prawni opiekunowie dziecka. B. Banaszak, *Konstytucja RP ...*, dz. cyt., s.

⁵¹ Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z 6.1.2000 r., tj. z 23.11.2015 r., Dz. U. z 2015 r., poz. 2086.